

81.411.3
К.12

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ 150

УСТАНОВА АДУКАЦЫІ
«БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ПЕДАГАГІЧНЫ УНІВЕРСІТЭТ ІМЯ
МАКСІМА ТАНКА»

УДК 808.26: 802.0

КАВАЛЁВА ЛІЛІЯ ЯЎГЕНАЎНА

АНГЛІЦЫЗМЫ Ў ТЭРМІНАЛОГІІ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЫ

10.02.01. — беларуская мова

10.02.20. — параўнальна-гістарычнае,
тыпалагічнае і супастаўляльнае мовазнаўства

Установа адукацыі
«Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя П.М.Машэрава»
БІБЛІЯТЭКА

Аўтарэферат дысертациі
на атрыманне навуковай ступені кандыдата філалагічных навук

Навукова-
бібліяграфічны
аддзел

Мінск — 2004

81.411.3-34.031
K12

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ

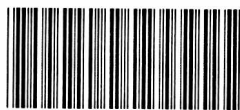
Праца выканана на кафедры беларускага і тэарэтычнага мовазнаўства
Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы

Навуковы кіраўнік

– доктар філалагічных навук,
прафесар Сцяпко П.У.
(УА “Гродзенскі дзяржаўны
універсітэт імя Янкі Купалы”,
кафедра беларускага і
тэарэтычнага мовазнаўства)

Афіцыйныя апаненты:

доктар філалагічных навук,
прафесар Груца А.П.
(УА “Беларускі дзяржаўны
педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка”,
кафедра тэорыі і гісторыі мовы)



* 20504174 *

кандыдат філалагічных навук,
дацэнт Шэлягава Т.Г.
(УА “Беларускі дзяржаўны
універсітэт інфарматыкі і
радыёэлектронікі”,
кафедра замежных моў № 1)

Апаніруючая арганізацыя

– УА “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Ф. Скарыны”

Абарона адбудзецца “12” лістапада 2004 г. у 16 гадзін на пасяджэнні савета
па абароне дысертацый **К 02.21.01** у УА “Беларускі дзяржаўны педагагічны
універсітэт імя Максіма Танка” (220050, г. Мінск, вул. Савецкая, 18, тэл. 287-
79-16).

3 дысертацыяў можна азнаёміцца ў бібліятэцы Беларускага дзяржаўнага
педагагічнага ўніверсітэта.

Аўтарэферат разасланы “11” кастрычніка 2004 г.

Вучоны сакратар савета
па абароне дысертацый

Т.У.Рацько

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА ПРАЦЫ

Актуальнасць тэмы дысертацыі. На працягу XX – пачатку XXI стст. значна павялічваецца папулярнасць англійскай мовы. У многія нацыянальныя мовы свету інтэнсіўна пранікаюць англійскія словы. Беларуская мова пачала ўзбагачацца англійскамоўнымі адзінкамі ў пачатку XX ст. Найбольш актыўнае пранікненне англіцызмаў адбываецца ў наш час.

І ўсё ж, нягледзячы на аўтарытэт англійскай мовы ў свеце, на пашырэнне англійскіх адзінак, працаў, прысвечаных глыбокаму аналізу тэрмінаў-англіцызмаў, іх выкарыстання, функцыянавання, прыстасавання да моўных нормаў, ў сучаснай беларускай тэрміналогіі яшчэ няма.

Выключэнне складае навуковая праца Н.М.Даўгулевіч «Фанетычная адаптацыя запазычанняў з англійскай мовы ў сучаснай беларускай мове». Аднак гэтае даследаванне закранула ў асноўным агульнаўжывальную лексіку, маладзёжны слэнг і ў нязначнай ступені – тэрміналогію.

Адсутнасцю комплекснага аналізу англійскамоўных адзінак у складзе сучаснай беларускай тэрміналогіі і абумоўлены выбар тэмы дысертацыйнай працы. У дысертацыі ўпершыню даследуюцца марфалагічная і семантычная адаптацыя англіцызмаў у сучаснай беларускай мове, падрабязна апісваецца ўплыў англійскіх адзінак на тэрмінаўтваральны працэс у мове-рэцыпіенце. У працы звяртаецца ўвага на пытанні тэорыі развіцця і фармавання сучаснай беларускай тэрміналогіі, аналізуюцца тэрміналагічныя адзінкі-англіцызмы ў адпаведнасці з патрабаваннямі да тэрмінаў.

Аналіз значнай колькасці сучасных беларускіх лексікаграфічных даведнікаў даў падставы зрабіць падрабязнае размеркаванне тэрмінаадзінак паводле сферы выкарыстання ў сучаснай айчынай тэрміналогіі.

Актуальнасць тэмы абумоўлена і тым, што «значнае месца ў сучасных даследаваннях тэрміналогіі займаюць праблемы супастаўляльнага вывучэння. У экстралінгвістычным аспекце гэта абумоўлена агульнымі для народаў усходнеславянскага моўнага арэалу і больш шырока – для розных краін і народаў задачамі развіцця навукі і тэхнікі. У лінгвістычным аспекце праблемы супастаўляльнага даследавання набываюць асабліваю актуальнасць у сувязі з задачамі моўнага ўпарадкавання і ўніфікацыі тэрміналогіі ва ўсходнеславянскіх мовах і задачамі міжнароднай ўніфікацыі тэрмінаў з улікам іх спецыфікі як знакаў спецыяльных паняццяў»¹.

Сувязь работы з буйнымі навуковымі праграмамі і тэмамі. Дысертацыйнае даследаванне выканана ў межах Дзяржаўнай праграмы фундаментальных даследаванняў 2003 – 2005 гг. “Беларуская мова, яе гісторыя, сучасны стан і сувязі з іншымі славянскімі мовамі, распрацоўка гісторыі і тэорыі беларускай літаратуры ў кантэксце сусветнага літаратурнага працэсу (Беларуская мова і літаратура)”. Навуковая праца з’яўляецца часткай тэмы

¹Антанюк Л.А. Развіццё і задачы ўпарадкавання беларускай навуковай тэрміналогіі // Тэрміналагічны зборнік “’83. Мн., 1985. С.24.

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ

«Беларуска-германскія моўныя стасункі ў гісторыі і сучаснасці», што ўваходзіць у план навукова-даследчай працы ГрДУ імя Янкі Купалы.

Мэта і задачы даследавання. Асноўная мэта дысертатыі – комплексны аналіз тэрмінаадзінак англійскага паходжання ў складзе сучаснай беларускай мовы, вызначэнне іх лексічна-семантычных разрадаў, спосабаў адаптацыі і замацавання ў беларускай тэрміналогіі.

Для рэалізацыі гэтай мэты вырашаліся наступныя канкрэтныя задачы:

- выявіць і сістэматызаваць моўныя адзінкі англійскага паходжання, якія выкарыстоўваюцца ў беларускай тэрміналогіі, акрэсліць сферу іх выкарыстання;

- высвятліць спосабы і прыёмы марфалагічнай, семантычнай і фанетычнай адаптацыі англіцызмаў у беларускай мове;

- вызначыць ролю англіцызмаў у тэрмінаўтваральным працэсе беларускай мовы;

- вызначыць сістэмнасць тэрмінаў-англіцызмаў у плане зместу і плане выражэння, а таксама іх адпаведнасць да патрабавання кароткасці тэрміна;

- устанавіць спецыфіку праяўлення лексічна-семантычных з'яў у складзе тэрмінаў-англіцызмаў.

Аб'ект і прадмет даследавання. Аб'ект даследавання – сучасная беларуская тэрміналогія. Прадмет даследавання – 1092 адзінкі англійскага паходжання, выяўленыя ў тэрміналагічных і тлумачальных слоўніках другой паловы XX ст.

Крыніцы фактычнага матэрыялу. Для даследавання выкарыстоўваюцца англіцызмы разнастайных лексікаграфічных прац (тлумачальныя, этымалагічныя, тэрміналагічныя і перакладныя слоўнікі), у якіх фіксуюцца гэтыя запазычванні: А.М.Булыка “Слоўнік іншамоўных слоў” (Мн., 1999), Руска-беларускі слоўнік сельскагаспадарчай тэрміналогіі (Мн., 1994) і інш.

У дысертатыі аналізуецца тэрмінаадзінкі-англіцызмы, якія пранікалі ў сучасную беларускую мову і замацоўваліся ў яе слоўнікавым складзе на працягу XX – пачатку XXI стст.

З узростаннем папулярнасці мовы-крыніцы на міжнароднай арэне працэс запазычвання англійскамоўных адзінак працягваецца. Не ўсе з іх адлюстраваны ў лексікаграфічных працах. Таму не ўяўляецца магчымым прааналізаваць усе англійскія адзінкі.

Гіпотэза. Розныя галіны тэрміналогіі сучаснай беларускай мовы ўзбагачаюцца за кошт англійскіх запазычванняў. Фанетычная, марфалагічная і семантычная адаптацыя англіцызмаў мае свае пэўныя асаблівасці, звязаныя з моўнымі нормамі як мовы-крыніцы, так і мовы-рэцыпіента.

Метадалогія і метады праведзенага даследавання. Метадалагічнай асновай даследавання паслужылі работы па тэорыі тэрміналогіі вядомых даследчыкаў – Даніленкі В.П., Суперанскай А.В., Антанюк Л.А., Грынёва С.В., Лотэ Д.С., Рэфармацкага А.А. і інш. Асноўны метады даследавання – метады лінгвістычнага апісання: выяўленне, сістэматызацыя і апісанне даследаваных англіцызмаў; выкарыстоўваецца таксама метады статыстычнага падліку, прыёмы словаўтваральнага і кампанентнага аналізу.

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ

Навуковая навізна і значнасць атрыманых вынікаў. Навуковая навізна даследавання ў тым, што ўпершыню ў беларускім мовазнаўстве прадметам спецыяльнага вывучэння выступаюць англійскія адзінкі ў складзе сучаснай беларускай тэрміналогіі.

У дысертатыі комплексна, найбольш поўна апісваюцца асаблівасці пранікнення і адаптацыі англіцызмаў у сучаснай беларускай моўнай сістэме.

Практычная значнасць атрыманых вынікаў. Вынікі даследавання, атрыманыя пры аналізе тэрмінаў-англіцызмаў, могуць быць выкарыстаныя пры супастаўляльным аналізе няблізкароднасных моў, распрацоўцы спецкурсаў па праблемах адаптацыі іншамоўных (англійскіх) лексем у сучаснай беларускай мове, пры складанні тэрміналагічных слоўнікаў розных сфераў выкарыстання, тлумачальнага слоўніка, пры падрыхтоўцы курсавых і дыпломных праектаў па пытаннях, звязаных з пашырэннем англіцызмаў у сучаснай беларускай мове.

Асноўныя палажэнні дысертатыі, што выносяцца на абарону.

1. Лексіка беларускай мовы на працягу XX – пачатку XXI стст. актыўна папаўняецца за кошт англіцызмаў, асабліва ў галіне тэрміналогіі.

2. Англіскамоўныя адзінкі заканамерна прыстасоўваюцца да фанетычных і марфалагічных нормаў сучаснай беларускай мовы; праходзяць семантычную адаптацыю і трывала замацоўваюцца ў яе складзе.

3. Англійскія лексемы актыўна ўдзельнічаюць у тэрмінаўтваральным працэсе беларускай мовы.

4. Тэрміны англійскага паходжання сістэмныя ў плане зместу і часткова сістэмныя ў плане выражэння і цалкам адпавядаюць патрабаванню кароткасці тэрміна.

5. У межах сучаснай беларускай тэрміналогіі па-рознаму праяўляюцца лексічна-семантычныя з'явы ў складзе тэрмінаў-англіцызмаў: сінанімія, дублетнасць і варыянтнасць выступаюць як дапушчальныя на пачатковым этапе пранікнення англіцызмаў у сучасную беларускую мову і непажаданыя на стадыі нармалізацыі; міжнавуковая і міжсістэмная аманімія – з'ява мажлівая; монасемантычнасць – характэрная рыса значнай колькасці англійскіх тэрмінаадзінак.

Асабісты ўклад суіскальніка. Уся праца – вынік самастойнага даследавання.

Апрацацыя вынікаў дысертатыі. Асноўныя палажэнні і вынікі дысертатыі прайшлі апрацацыю на наступных канферэнцыях: Міжнародная навуковая канферэнцыя «Пятыя навуковыя чытанні, прысвечаныя Сцяпану Некрашэвічу» /Гомель, 2001/; Рэспубліканская навуковая канферэнцыя «Рэспубліканскія Купалаўскія чытанні» /Гродна, 2001/; Міжнародная навуковая канферэнцыя «Сучасныя праблемы лексікаграфіі» /Гродна, 2002/; Міжнародная навуковая канферэнцыя «Славянскія мовы, літаратуры і культуры: этнас у святле гісторыі і сучаснасці» /Гродна, 2002/; Рэспубліканская навуковая канферэнцыя «Аktуальныя праблемы выкладання мовы і літаратуры ў сярэдняй і вышэйшай школе» /Гродна, 2002/; Міжнародная навуковая канферэнцыя «Словаўтварэнне і намінацыйная дэрывацыя ў славянскіх мовах» /Гродна,

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ

2003/; Рэспубліканская навуковая канферэнцыя «Рэспубліканскія Купалаўскія чытанні» /Гродна, 2003/.

Дысэртацыя абмяркоўвалася на пасяджэнні кафедры беларускага і тэарэтычнага мовазнаўства Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы ў 2004 годзе.

Апублікаванасць вынікаў дысэртацыйнага даследавання. Змест дысэртацыі адлюстраваны ў 10 публікацыях, з якіх 5 артыкулаў – у навуковых выданнях, 5 – у матэрыялах навуковых канферэнцый. Агульная колькасць старонак – 36.

Структура і аб'ём дысэртацыі. Дысэртацыя складаецца з уводзінаў, агульнай характарыстыкі працы, трох раздзелаў, заключэння, спісу выкарыстаных крыніц, дадатку. Агульны аб'ём дысэртацыі – 171 с., спіс выкарыстаных крыніц – 9 с, табліцы – 2 с., дадатак – 64 с.

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ ДЫСЭРТАЦЫІ

Ва **Уводзінах і Агульнай характарыстыцы працы** абгрунтоўваецца выбар тэмы дысэртацыі, вызначаецца актуальнасць тэмы, паказваецца ступень яе распрацаванасці ў айчынным мовазнаўстве, вызначаюцца аб'ект, мэта і задачы даследавання, называюцца метады даследавання, асноўныя палажэнні, што выносяцца на абарону.

У першым раздзеле **“Англіцызмы-тэрмінаадзінкі ў беларускай мове: тэорыя і гісторыя пытання”** асвятляюцца агульныя праблемы сучаснага тэрміназнаўства, характарызуюцца этапы яго фарміравання і развіцця. Аналізуюцца найбольш значныя працы па тэорыі і практыцы сусветнага і беларускага тэрміназнаўства. Раздзел складаецца з васьмі падраздзелаў.

У першым падраздзеле **“Тэрмін, тэрміналогія, тэрміназнаўства. Галоўныя адзнакі тэрміна і іх выяўленне ў складзе англіцызмаў беларускай мовы”** раскрываецца сутнасць паняццяў *тэрмін* і *тэрміналогія*, выяўляюцца розныя канцэпцыі і падыходы да вызначэння гэтых паняццяў, акрэсліваецца месца тэрміналогіі ў лексічным складзе мовы, разглядаюцца англіцызмы ў складзе тэрміналогіі сучаснай беларускай мовы з улікам прынятых патрабаванняў да тэрмінаў (сістэмнасць, монасемантычнасць, кароткасць тэрміна, нехарактэрнасць сінаніміі, дублетнасці, варыянтнасці, аманіміі і антаніміі).

У другім падраздзеле **“Тэрмін і іншыя спецыяльныя адзінкі”** асвятляецца праблема адрознення тэрмінаў ад іншых спецыяльных лексем. Аналізуюцца шэраг прац, прысвечаных гэтай праблеме; вызначаецца цікавасць да гэтага пытання з боку мовазнаўцаў, асаблівая ўвага надаецца аналізу номенаў.

У мовазнаўстве вылучаюцца адмысловыя адзінкі, якія трэба адрозніваць ад тэрмінаў (тэрміноіды, перадтэрміны, квазітэрміны, протатэрміны, прафесіяналізмы, наменклатурныя назвы). Асноўным сродкам адрознення тэрмінаў ад згаданых лексем з'яўляецца іх неадпаведнасць асноўным патрабаванням да тэрміна. Наменклатура вызначаецца як адмысловы від лексікі,

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ

“які структурна не ўваходзіць у тэрмінасістэму”¹. Номенамі лічаць тыя адзінкі, якія выступаюць на правах уласных лексем у такіх сферах выкарыстання, як назвы сартоў раслін, пароды жывёл і г.д.; абазначаюць прыватныя паняцці, якія вылучаюцца з агульных паводле дугарадных, часцей вонкавых прыметаў; вызначаюць у асноўным вынікі чалавечай творчасці або прадметы з яго ўдзелам (сорт раслін, пароды жывёл, маркі машын): *турнэпс* (англ. *turnips*), *сусекс* (англ. *sussex*), *ромнімарш* (англ. *romney-marsh*) і інш.

У трэцім падраздзеле “Сістэмнасць тэрмінаў-англіцызмаў” аналізуецца адна з найважнейшых адметнасцяў, уласцівая тэрмінам, – сістэмнасць. Патрабаванне да сістэмнасці тэрміна рэалізуецца ў плане зместу і плане выражэння. Тэрміны англійскага паходжання сістэмныя ў плане зместу і ў большасці сваёй у плане выражэння: *баластэр*, *бульдозер*, *віндроўэр*, *думпер*, *драга*, *аверлок*, *аптайн*, *грэйдэр*, *камбайн*, *кампаўнд*, *кутэр*, *ліфт*, *лудлоў*, *люмітайн*, *мюль-машына* і г.д. Тут назіраецца сістэмнасць у плане зместу, бо згаданыя адзінкі аб’яднаны ў адну мікрагрупу (належаць да класіфікацыйнага рада ‘машыны’) на аснове агульнай інтэгральнай прыметы. Сістэмнасць у плане выражэння ўласцівая значнай частцы англіцызмаў – большая іх частка аб’яднаная агульным элементам: *-dozer* (*бульдозер*, *турнадозер*), *-type* (*люмітайн*, *аптайн*), *-er* (*баластэр*, *грэйдэр*, *думпер*, *кутэр* і г.д.).

Аналізуюцца гіпера-гіпанімічныя адносіны паміж тэрмінаадзінкамі як важны паказчык сістэмнай іерархічнай арганізацыі тэрмінаў у межах асобных груп, заснаванай на рода-відавых адносінах. Так, відавныя паняцці *горны*, *сельскагаспадарчы*, *электратрубазварачны* семантычна падпарадкоўваюцца родаваму сігніфікату, які ўяўляе сабой больш шырокае паняцце – *камбайн*. У гэтым ланцужку тэрмін-англіцызм *камбайн* выступае гіперонімам да беларускіх найменняў *горны камбайн*, *сельскагаспадарчы камбайн* і да т.п. Такім чынам, гіпера-гіпанімічныя адносіны – сведчанне сістэмнай арганізацыі тэрмінаадзінак.

У чацвёртым падраздзеле “Монасемія тэрміна і яе выяўленне ў складзе англіцызмаў у беларускай мове” разглядаецца з’ява полісеміі, уласцівая некаторым тэрмінам-англіцызмам. Абсалютная большасць слоў адпавядае патрабаванню монасемантычнасці. У англіцызмах мнагазначнасць праяўляецца як вынік паўторнага, дугараднага запазычвання мовай-рэцыпіентам: *чэк* і г.д. Існуе шэраг тэрмінаў з двума або некалькімі няблізкімі значэннямі, якія набываюць адназначнасць у пэўнай тэрміналогіі: *аўтарыгэр* – ‘дадатковая апора, якая засцерагае ад перакульвання’ (тэхнічная тэрміналогія) і ‘лодка з вынаснымі ўключчынамі для вёслаў’ (марская тэрміналогія). Такая мнагазначнасць атрымала назву міжгаліновай. Некаторым мнагазначным тэрмінам-англіцызмам патрэбны кантэкст для адрознення аднаго значэння ад іншага: *блакада* – ‘Наступленне Савецкай Арміі апырэдзіла новую *блакаду* Налібоцкай пушчы’ /Брыль/. Тут слова *блакада* выкарыстоўваецца ў значэнні ‘акружэнне войск праціўніка для знішчэння ці паланення’; 2. 3 значэннем ‘сістэма мерапрыемстваў, накіраваных на ізаляцыю якой-небудзь дзяржавы, каб

¹Арашонкава Г.А., Булыка А.М., Люшцік У.В., Падлужны А.І. Тэорыя і практыка беларускай тэрміналогіі. - Мн., 1999. - С.19.

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ

Семантычнае засваенне англіцызмаў – паступовы, працяглы працэс. Вылучаюць наступныя групы семантычна адаптаваных тэрмінаў: значэнні запазычання і этымона супадаюць поўнасьцю: *бокс, боўлінг, грызлі* і г.д.; звужэнне семантычнага аб'ёму, канкрэтызацыя значэння поўнага слова: *дуст* 'хімічнае рэчыва ў выглядзе парашку, што выкарыстоўваецца для знішчэння шкодных насякомых' < англ. *dust* 'пыл'; пашырэнне або абстрагаванне этымалагічнага значэння: *баласт* 1. 'спецыяльны груз для забеспячэння правільнай асадкі і ўстойлівасці судна, для рэгулявання вышыні палёту'; 2. 'верхні слой чыгуначнага палатна з шчэбню, гравію'; 3. *перан.* 'лішняя, непатрэбная'; працэс апелятывацыі запазычанняў, звязаны з метафарычным і метанімічным пераносам: *бел* 'лагарыфмічная адзінка адносін дзвюх фізічных велічынь' < англ. *bell* < англ. A. Bell – прозвішча амерыканскага вынаходца. У беларускую мову пранікаюць і мнагазначныя лексемы з двума значэннямі: *аўтрыгер* (англ. *outrigger*); таксама адбываецца і другаснае пранікненне адзінак: чэк у "Слоўніку бухгалтарскай тэрміналогіі" (Мн., 1927) – монасемантычны, а ў "Слоўніку іншамовных слоў" А.Булыкі (Мн., 1999) – мае два значэнні. Значная колькасць англіцызмаў – монасемантычныя адзінкі; найбольш прадукцыйны працэс – звужэнне семантыкі; найменшую актыўнасць мае працэс пашырэння семантыкі і апелятывацыя.

У заключэнні зроблены наступныя высновы:

1. На працягу XX-пачатку XXI стст. тэрміналогія сучаснай беларускай мовы ў значнай ступені ўзбагачаецца за кошт англійскай лексікі пад уплывам экстра- і інтралінгвістычных фактараў. Англіцызмамі ў рознай ступені актыўна папаўняюцца наступныя галіны тэрміналогіі: эканамічна-фінансавая, спартыўная, грамадска-палітычная, хімічная, тэхнічная, сельскагаспадарчая, марская, фізічна-матэматычная, медыцынская; гістарычная; горназдабыўная; тэкстыльная; прыродна-метэаралагічная; мінералагічная; тэрміналогія мастацтва і культуры; паліграфічная; інфармацыйна-адукацыйная; юрыдычная; металургічная; вайсковая; будаўнічая; біялагічная; філалагічная; філасофская; чыгуначная [6, 8, 9].

2. У мове-рэцыпіенце адбываецца актыўнае марфалагічнае засваенне тэрмінаадзінак-англіцызмаў розных часцін мовы, што падчас адаптацыі набываюць граматычныя катэгорыі, уласцівыя беларускім назоўнікам, прыметнікам і дзеясловам. Семантычнае засваенне англіцызмаў – паступовы, працяглы працэс; значная колькасць англіцызмаў – монасемантычныя адзінкі; найбольш прадукцыйны працэс – звужэнне семантыкі; найменш – пашырэнне семантыкі, апелятывацыя. Тэрміны-англіцызмы інтэнсіўна прыстасоўваюцца і да фанетычнай сістэмы сучаснай беларускай мовы: а) тыповыя англійскія гукі замяняюцца ўласнабеларускімі гукамі або спалучэннем гукаў, якія ў шэрагу выпадкаў спрашчаюць вымаўленне запазычанняў у беларускай мове; б) нейтралізуецца цехарактэрнае для беларускай мовы зеўранне галосных і зычных; в) актыўна рэалізуюцца фанетычныя з'явы, уласцівыя фанетыцы беларускай мовы. Але існуе шэраг англіцызмаў, якія патрабуюць больш дасканалай фанетычнай адаптацыі [2, 6].

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ

3. Англійскія адзінкі актыўна ўдзельнічаюць у тэрмінаўтваральным працэсе беларускай мовы. Ад асноў англіцызмаў утвараюцца новыя субстантывы, ад'ектывы і дзеясловы, комплексныя тэрміны. Найбольш прадукцыйным з'яўляецца суфіксальны спосаб, менш прадукцыйныя – прэфіксальны, постфіксальны, нульсуфіксальны, спосаб словаскладання. Частата выкарыстання англійскамоўных тэрмінаадзінак спрыяе павелічэнню колькасці дзеяслоўных, ад'ектыўных, субстантывых дэрыватаў і комплексных тэрмінаў у сучаснай беларускай мове [1, 3, 10].

4. Тэрмінам-англіцызмам уласцівая сістэмнасць у плане зместу і ў большасці выпадкаў у плане выражэння. Англійскія запазычанні цалкам адпавядаюць патрабаванню кароткасці тэрміна, якое рэалізуецца рознымі спосабамі (марфалагічны, фанетычны), перавага аддаецца тэрмінам, якія складаюцца з двух тэрмінаэлементаў [5].

5. Праяўленне такіх лексічна-семантычных з'яў, як сінанімія, варыянтнасць, дублетнасць сведчыць пра няпоўнае ўпарадкаванне англіцызмаў у складзе сучаснай беларускай тэрміналогіі. Таму паступова трэба пазбаўляцца ад варыянтаў і абмяжоўваць выкарыстанне сінанімаў і дублетаў. Аманімія не перашкаджае ўнармаванню сучаснай тэрміналогіі, паколькі тэрмінаадзінкі-англіцызмы належаць да розных тэрмінасістэм, г.зн., не сутыкаюцца ў адным семантычным полі. З'ява полісеміі праяўляецца ў нязначнай ступені, г.зн., што англіцызмы найбольш інтэнсіўна пачалі пранікаць у беларускую тэрміналогію толькі на працягу апошніх дзесяцігоддзяў і працэс іх засваення ў беларускай тэрміналогіі яшчэ не завяршыўся; для мнагазначных тэрмінаў патрэбны кантэкст, каб семантыку пэўнага тэрміна зразумець правільна [4, 7].

Прааналізаваны фактычны матэрыял сведчыць, што англійскамоўныя тэрмінаадзінкі інтэнсіўна праходзяць працэс адаптацыі ў сучаснай беларускай мове; замацоўваюцца ў беларускай тэрміналогіі, адпавядаючы ў большасці выпадкаў адметнасцям тэрміна; уваходзяць у розныя лексічна-семантычныя разрады. Аднак некаторыя з іх патрабуюць далейшага ўпарадкавання і больш дасканалай адаптацыі [1-10].

СПІС АПУБЛІКАВАНЫХ ПРАЦ ПА ТЭМЕ ДЫСЕРТАЦЫІ

Артыкулы ў часопісах

1. Кавалёва Л.Я. Тэрмінаэлементы з класічных моваў у англійскіх лексемах беларускай тэрміналогіі // Веснік ГрДУ ім.Я.Купалы. Сер. 1.– 2003. – № 3 – С. 136-141.
2. Кавалёва Л.Я. Адлюстраванне беларускіх фанетычных працэсаў у тэрмінаадзінках-англіцызмах // Веснік ГрДУ імя Я.Купалы. Сер.1. – 2004. – № 1 – С. 114-119.
3. Кавалёва Л.Я. Англіцызмы ў словаўтваральным працэсе сучаснай беларускай мовы (на матэрыяле ад'ектываў, утвораных ад субстантываў англійскага паходжання) // Веснік ГрДУ імя Я.Купалы. Сер.1. – 2004. – № 3 – С. 164 - 167.

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ

Артыкулы ў зборніках

4. Кавалёва Л.Я. Адлюстраванне англіцызмаў у тэрміналагічных слоўніках 1926-1927г. // Сборник научных трудов по лексикографии: Слово и словарь Vocabulum et Vocabularium. – Гродно, 2002. – С. 145-147.
5. Кавалёва Л.Я. Да праблемы лінейнай даўжыні тэрміна // Славянскія мовы, літаратуры і культуры: этнас у святле гісторыі і сучаснасці: Зборнік навук. прац. / Пад рэд. С.Мусіенкі. – Гродна, 2003. – С. 273-275.

Матэрыялы і тэзісы навуковых канферэнцый

6. Кавалёва Л.Я. Тэрміны-англіцызмы ў “Слоўніку іншамовных слоў” А.М.Булыкі // Пятая навуковыя - чытанні, прысвечаныя Сцяпану Некрашэвічу: Матэрыялы навук. канф. – Гомель, 2001. – С. 69-71.
7. Кавалёва Л.Я. Англіцызмы ў беларускай тэрміналогіі транспарту // Рэспубліканскія Купалаўскія чытанні: Матэрыялы навук. канф. – Гродна, 2002. – С. 385-387.
8. Кавалёва Л.Я. Англіцызмы ў сучаснай беларускай прэсе (на матэрыяле часопісаў і газет) // Актуальныя праблемы выкладання мовы і літаратуры ў сярэдняй і вышэйшай школе: Матэрыялы рэспубліканскай навук. канф. – Гродна, 2003. – С. 395-397.
9. Кавалёва Л.Я. Пра наменклатурныя адзінкі англійскага паходжання ў спецыяльнай лексіцы беларускай мовы // Словообразование и номинативная деривация в славянских языках: Материалы VIII Международной науч. конф. – Гродно, 2003. – С. 115-119.
10. Кавалёва Л.Я. Суфіксацыя пры ўтварэнні назоўнікаў і дзеясловаў ад словаў англійскага паходжання // Рэспубліканскія Купалаўскія чытанні: Матэрыялы навук. канф. – Гродна, 2003. – С. 321-324.

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ

19

РЭЗЬЮМЭ

Кивалёва Лілія Яўгенаўна

Англiцызмы ў тэрміналогіі сучаснай беларускай літаратурнай мовы

Ключавыя словы: тэрміназнаўства, тэрміналогія, тэрмін, наменклатурная адзінка, сістэмнасць, полісемія, аманімія, сінанімія, дублетнасць, варыянтнасць, антанімія, працэс запазычвання, запазычанае слова, мова-рэцыпіент, мова-крыніца, лексічна-семантычныя разрады, спосабы адаптацыі, сістэма вакалізму, сістэма кансанантызму, працэс тэрмінаўтварэння, марфалагічнае засваенне, семантычнае засваенне.

Аб'ектам даследавання з'яўляецца сучасная беларуская тэрміналогія. У якасці *прадмета даследавання* выступаюць 1092 адзінкі англійскага паходжання.

Мэта даследавання – комплексны аналіз тэрмінаадзінак англійскага паходжання ў складзе сучаснай беларускай мовы, вызначэнне іх лексічна-семантычных разрадаў, спосабаў адаптацыі і замацавання ў беларускай тэрміналогіі.

Метады даследавання – метады лінгвістычнага апісання (выяўленне, сістэматызацыя і апісанне даследаваных англiцызмаў); выкарыстоўваецца і метады статыстычнага падліку, прыёмы словаўтваральнага і кампанентнага аналізу.

Навуковая навізна даследавання ў тым, што ўпершыню ў беларускім мовазнаўстве прадметам спецыяльнага вывучэння выступаюць англійскія адзінкі ў складзе сучаснай беларускай тэрміналогіі. У дысертцыі комплексна, найбольш поўна апісваюцца асаблівасці пранікнення і адаптацыі англiцызмаў у сучаснай беларускай моўнай сістэме.

Практычная значнасць дысертцыйнага даследавання ў тым, што вынікі, атрыманыя пры аналізе тэрмінаў-англiцызмаў, могуць быць выкарыстаныя пры параўнальна-супастаўляльным аналізе няблізкароднасных моў, распрацоўцы спекурсаў па праблемах адаптацыі іншамоўных (англійскіх) лексемаў у сучаснай беларускай мове, пры складанні тэрміналагічных слоўнікаў розных сфераў выкарыстання, слоўніка іншамоўных слоў, пры падрыхтоўцы курсаў і дыпломных праектаў па пытаннях, звязаных з пашырэннем англiцызмаў у сучаснай беларускай мове.

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ

РЕЗЮМЕ

Ковалёва Лилия Евгеньевна

Англицизмы в терминологии современного белорусского литературного языка

Ключевые слова: терминоведение, терминология, термин, номенклатурная единица, системность, полисемия, омонимия, синонимия, дублетность, вариантность, антонимия, процесс заимствования, заимствованное слово, язык-реципиент, язык-источник, лексико-семантические разряды, способы адаптации, система вокализма, система консонантизма, процесс терминообразования, морфологическое усвоение, семантическое усвоение.

Объектом исследования является современная белорусская терминология. В качестве *предмета исследования* выступают 1092 единицы английского происхождения.

Цель исследования – комплексный анализ терминов английского происхождения в составе современного белорусского языка, определение их лексико-семантических разрядов, способов адаптации и закрепления в белорусской терминологии.

Методы исследования – метод лингвистического описания (выявление, систематизация и описание исследуемых англицизмов); используется и метод статистического подсчёта, приёмы словообразовательного и компонентного анализа.

Научная новизна исследования в том, что впервые в белорусском языкознании предметом специального изучения выступают английские единицы в составе современной белорусской терминологии. В диссертации комплексно, наиболее полно описываются особенности проникновения и адаптации англицизмов в современной белорусской языковой системе.

Практическая значимость диссертационного исследования в том, что результаты, полученные при анализе терминов-англицизмов, могут быть использованы при сравнительно-сопоставительном анализе неблизкородственных языков, разработке спецкурсов по проблемах адаптации иноязычных (английских) лексем в современном белорусском языке, при составлении терминологических словарей различных сфер использования, словаря иностранных слов, при подготовке курсовых и дипломных проектов по вопросам, связанных с распространением англицизмов в современном белорусском языке.

SUMMARY

*Kavaleva Lilia***English Borrowings in Terminology of
the Modern Belorussian Language**

Key words: terminology, term, nomen, systemity, polysemy, homonymy, synonymy, duplicateness, variantness, antonymy, the borrowing process, loan-word, recipient-language, lexical-semantic groups, ways of adaptation, system of vocalism, system of consonantism, process of term-building, morphologic adaptation, semantic adaptation.

The object of the research is the modern Belorussian terminology. *The subject of the research* is 1092 English borrowings.

The purpose of the research is to make composite analysis of the loan-terms from the English language in the modern Belorussian language, determining lexical-semantic groups of the terms given, ways of adaptation and adjustment in the Belorussian terminology.

The methods of the research: the method of linguistic description (discovery, systematization and characteristic of the investigated English borrowings); the method of statistical counting and ways of word-building and component analyses are used.

The scientific novelty of the research. The English loan-terms are the subject of the special investigation in Belorussian linguistics for the first time. The peculiarities of anglicisms penetration and adaptation in the modern Belorussian language system are fully described in the research work.

The practical value of the research. The results of the analysis of the English loan-terms can be used in conducting special courses on the problems of adaptation of the English lexical units in the modern Belorussian language and the contrastive-comparative analysis of the non-cognate languages. The material of the thesis can be used for compiling the dictionaries – terminologic dictionaries and foreign words dictionaries, for development the undergraduate's theses and graduation works which deal with the anglicisms expansion in the modern Belorussian language.

